Boek van de maand

H. Lademacher bespreekt:

J.W.F. Wielenga, *West-Duitsland: partner uit noodzaak. Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955* (Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht 1989) 595 blz., prijs *f*49,90.

Op het vlak van de buitenlandse politiek van Nederland in de naoorlogse periode behoren de betrekkingen met Duitsland zonder meer tot een van de meest interessante en tegelijk meest gevoelige onderwerpen, tenminste wanneer een Nederlander of een Duitser dit thema behandelt. Men moet van goeden huize zijn om het met de gepaste afstandelijkheid te benaderen. Vandaar ook dat gesteld moet worden dat Wielenga, een jonge historicus van de Vrije Universiteit, veel durf heeft gehad toen hij besloot de problematiek van de Duits-Nederlandse betrekkingen nauwkeurig na te trekken.

Ik zeg 'durf' omdat hij geconfronteerd wordt met een voor Nederlanders psychologisch relevant dilemma.
Dat dilemma vloeit voort uit de tegenstelling tussen de afschuwelijke ervaring onder de Duitse bezetter en de nieuwe eisen die na 1945 onder volslagen veranderde omstandigheden aan de Europese mogendheden, dus ook aan de kleine landen, worden gesteld.
Het probleem was dat Duitsland weliswaar de verslagen vijand was, maar dat dit land binnen een vrij kort tijdsbestek door de grote westerse mogendheden in de richting van een Westeuropese integratie werd gestuwd, en dit al een poosje vóór de oprichting van de Bondsrepubliek Duitsland. Het betrekken van de westerse bezettingszones bij de Marshall-hulp was de eerste zichtbare stap naar integratie, terwijl op zijn minst in Amerikaanse politieke kringen (State Department) al in 1946 over dit integratie-model is nagedacht.

Het was eigenlijk voorspelbaar dat de voormalige vijand, die een groot deel van Europa had verwoest, binnen de kortst mogelijke tijd voor gelijkgerechtigde partner zou gaan spelen. Dit was de consequentie van wat men de Koude Oorlog pleegt te noemen. Maar voor de gewone Nederlander was zo'n situatie zeker niet gemakkelijk verteerbaar. Misschien heeft Josef Luns, in 1948 ambassaderaad aan de Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging te Londen, het ongewone en hachelijke van deze situatie het beste geschetst toen hij tijdens een gesprek in het Britse *Foreign Office* zei dat de Nederlanders nog lang niet zo ver waren dat ze het geleden onrecht konden vergeven en vergeten.

De oprichting van de BRD

Het verhaal van Wielenga begint, na een inleidend hoofdstuk over de periode 1945-1949, bij de oprichting van de Bondsrepubliek. Die oprichting was een eerste vereiste voor de verwezenlijking van de Westeuropese integratie van het land.
Wanneer men naar de Nederlandse Duitsland-politiek van vlak na 1945 kijkt, dan blijkt al gauw dat de hierboven geciteerde uitlating van Luns een zekere differentiatie behoeft. Het 'niet kunnen vergeven en vergeten' heeft namelijk geenszins een nuchtere en afstandelijke benadering van de nieuwe Duitse problematiek in de weg gestaan.

Dit bleek al vlak na 1945, toen de regering Schermerhorn-Drees wel degelijk begreep dat de Nederlandse economische afhankelijkheid van Duitsland uit de vooroorlogse periode nog steeds van kracht was en dat het beleid dus gericht moest zijn op een spoedig herstel van de Duitse economie, met name van de Rijn-Ruhr-streek. Onnodig te onderstrepen dat de Nederlandse regering in deze houding duidelijk overeenstemde met de Amerikaanse politiek. Deze 'koek en ei'-situatie was zonder meer een uitstekend uitgangspunt voor de Nederlandse deelname aan de Amerikaanse en Britse Duitsland-politiek - in economicis tenminste, want er ontstonden vooral tussen Groot-Brittannië en Nederland wrijvingen toen bleek dat Nederland territoriale eisen stelde.
Ik doel daarmee op de grenscorrecties aan de Nederlandse oostgrens. Het Britse verzet daartegen en het uiteindelijke resultaat, waarover *Elzevier's Weekblad* schreef dat het sop de kool niet waard was, konden Nederland zeker niet tot tevredenheid stemmen.

Dit op zich niet eens zo buitengewoon belangrijke gebeuren moet worden genoemd, omdat het bij uitstek het dilemma toont waarin Nederland verkeerde. De Nederlandse politici of gezaghebbende ambtenaren hebben het zelf becommentarieerd - tandenknarsend maar ook met inzicht in de nieuwe situatie. In 1948 schreef Ringers van de Duitsland-afdeling van Buitenlandse Zaken dat enerzijds de geallieerden intussen al, in het geval van een conflict met de Sovjet-Unie, steun verwacht-ten van Duitse kant, en dat anderzijds de Duitsers, van de sociaal-democraten tot aan de nationaal-socialisten (sic!) toe, hun eigen gunstige positie heel goed begrepen en elk miniem verlies van eigen grondgebied beschouwden als een aanslag op het bestaan van de natie.
H.M. Hirschfeld, economisch expert bij Buitenlandse Zaken, toonde zich minder gebelgd. Hij kon zich blijkbaar eerder bij de gebleken zwakte van Nederland in de grenskwestie neerleggen, getuige zijn uitlating dat er offers moesten worden gebracht ten bate van een Europees samengaan en dat de Nederlandse offers ruimschoots konden worden vergoed door het herstel van een gezonde economische positie van Nederland in internationaal verband.

De Europese oplossing

De door Hirschfeld beklemtoonde Europese oplossing voor het dilemma inzake Duitsland mag de lezer als het ware als de hoofdschotel van het lijvige boek van Wielenga beschouwen.
Weliswaar werd al vlak na de oorlog in Den Haag besloten om in de buitenlandse politiek een andere koers te varen. Maar na de oprichting van de Bondsrepubliek werd pas goed duidelijk dat de oorspronkelijke conceptie, te weten Nederland in Europees verband tegen aanvallen veilig te stellen zoals die door Duitsland waren gepleegd, al verouderd was. Immers in de plaats van de

beveiliging van Nederland was de beveiliging van West-Europa getreden. En dit betekende samengaan met West-Duitsland.

Al in juli 1949 werd dit ook in Den Haag begrepen. De integratie van Duitsland, zo werd toen in een groot memorandum geschreven, is een eerste vereiste voor een sterk Europa. Zonder de medewerking van Duitsland heeft de veiligheid van Europa nauwelijks een kans.
Zeker, het was voor velen moeilijk om zomaar het beeld van de vijand Duitsland te vervangen door het beeld van de partner Duitsland. Maar van de andere kant betekende het nagestreefde veiligheidsstelsel in wezen dat twee vliegen in één klap konden worden geslagen; naast de beveiliging tegen een eventuele Russische aanval bleef de Duitse bewegingsvrijheid binnen het Europese kader immers uitermate beperkt. Men begreep in Nederland bovendien dat een nauw samengaan tussen de Westeuropese mogendheden (trouwens altijd in samenwerking met de Verenigde Staten) op den duur tot een algemeen Europees besef van saamhorigheid moest leiden. Dat zou de groei van een democratische bewustzijn in Duitsland ten goede komen en de veiligheid bevorderen.
De Nederlandse regering was dan ook heel consequent in deze, toen zij de Duitse herbewapening niet tegenwerkte en het nieuwe Duitse leger als integrerend deel van de NAVO wilde beschouwen. Dit had weliswaar heel wat voeten in de aarde, maar de aarzeling betrof niet de Duitse herbewapening als zodanig. Veeleer ging het bij Buitenlandse Zaken om de vraag of de toepassing van het plan-Pleven niet de voorkeur zou verdienen boven integratie van Duitse legereenheden in NAVO-verband.

Bilaterale complicaties

Wielenga heeft dit alles en détail uitgewerkt in een uitermate boeiend scenario. Uit zijn verhaal blijkt nog eens duidelijk hoe vlug de Duitse ontwikkeling van verslagen vijand tot gelijkgerechtigde partner is gegaan. Interessant is ook de grensoverschrijdende coalitievorming tussen 'partijen'. Niet zonder een glimlach kan de lezer een soort 'Europese verstandhouding' constateren tussen de christen-democratische bondskanselier Konrad Adenauer en de Nederlandse PvdA. Dat ging gepaard met een hooglopende ruzie tussen de SPD van Kurt Schumacher en de PvdA. De reden daarvan ligt voor het grijpen. De soms nog nationalistisch aandoende uitlatingen van de SPD-leider hebben vele Europese politici minder hoofdbrekens dan hoofdschudden gekost. Schumacher werd gezien als iemand die enigszins uit de tijd was. Vooral Alfred Mozer, voormalig Duits emigrant en later kabinetshoofd van Sicco Mansholt in Brussel, toonde zich een geducht tegenstander van de SPD-opstelling.

Men mag er in principe van uitgaan dat de door de Duitse bondskanselier uitgestippelde politieke koers volkomen op de lijn zat van de Nederlandse politiek. Vandaar dat men eigenlijk niet bang hoefde te zijn voor een verandering van koers toen Stalin in 1952 met zijn voorstel voor de dag kwam. Wat die vrees voor een hereniging van Duitsland betreft, stond Nederland in dat jaar niet alleen, want het spook van Rapallo was blijkbaar een internationaal verschijnsel. Dit was volkomen overbodig, is men geneigd te zeggen, want die geschiedenis uit het begin van de jaren twintig was niet voor herhaling vatbaar. De positie van de Bondsrepubliek was trouwens niet sterk genoeg om zomaar van koers te kunnen veranderen. Bovendien vertoonden de geallieerden slechts weinig neiging om op de voorstellen in te gaan.

In tegenstelling tot de op een stevig Westeuropees verband gerichte buitenlandse politiek, die een min of meer soepel verloop had, bleken de bilaterale betrekkingen enige strubbelingen op te leveren. Terwijl de economische betrekkingen voorzichtig maar tot wederzijds genoegen werden hersteld, kwam op politiek terrein een aantal vraagstukken ter sprake (bijvoorbeeld Eems-Dollart, restitutie van geroofde buitenlandse obligaties, restitutie van na 1945 geconfisceerd Duits bezit, de Duitse houding ten aanzien van de uitlevering van de gevluchte Zeven van Breda), die nogal veel onenigheid veroorzaakten.
Van Nederlandse kant was dit begrijpelijk, want hier ging het om de positie van de Duitsers als voormalige bezetter, om de in 1940-1945 gepleegde wandaden, en niet om de functie van de Duitsers als partner in Koude Oorlog-verband.
Wielenga beweert dat zuiver psychologisch gezien de Europese opwaardering van Duitsland voor Nederland veel te hard van stapel was gelopen en dat tegelijk de Duitsers niet het nodige schuldbesef toonden. En inderdaad, het bleek al gauw dat een nuchter inzicht in de sterk veranderde omstandigheden van de naoorlogse periode niet onmiddellijk ook betekende dat het oorlogsgebeuren snel vergeten was. Daar had Josef Luns in 1948 wel gelijk in.

Wat het schuldbesef betreft, sluit Wielenga

kleio
nummer 1/91
pagina's 30 en 31

aan bij wat Hermann Opitz in 1952 in de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* had geschreven (Duitsers moeten het de Nederlanders aangedane onrecht erkennen). Maar om uit de Nederlandse bezwaren tegen de Duitse miskenning van de daadwerkelijke kloof die er tussen de twee landen bestond, op te maken dat het hier gaat om een geval van Duitse 'Unfähigkeit zu trauern', lijkt mij een al te vergaande interpretatie. De door A. en M. Mitscherlich in 1982 ingevoerde term, op zich al moeilijk genoeg, wordt hier gebruikt om de psychische gesteldheid van Duitsers te veroordelen. Ik ben het ten enenmale oneens met dit soort uitlatingen, vooral wanneer het bewijs ervan op één specifiek geval, hier de Nederlands-Duitse onderhandelingen, wordt gebaseerd. Bovendien belemmert deze, volgens mij niet zo goed doordachte, toepassing van de Mitscherlich-these de overbrugging van de tegenwoordig nog bestaande psychologische kloof tussen Nederland en Duitsland.

Dit is het enige verschil van mening dat ik met Wielenga heb. Voor de rest heeft hij een weliswaar lijvig, maar tegelijk boeiend boek geschreven, logisch opgebouwd en door omvangrijk materiaal gestaafd. Iedereen zij het werk aanbevolen.
Rest slechts nog één vraag: waarom heeft de uitgever gemeend de 595 pagina's in een paperback te moeten aanbieden?

□

RECENSIES

In 't kort

In 't kort is een rubriek waarin maandelijks de uitgaven die bij de redactie zijn ontvangen worden aangekondigd. Een selectie uit deze boeken wordt in een later nummer van *Kleio* besproken.

Bij het afscheid van prof.mr. J.P.A. Coopmans verscheen een gebundelde serie opstellen als nummer 5 van de Brabantse Rechtshistorische Reeks. Het boek bevat 25 artikelen, geperiodiseerd van Middeleeuwen tot Nieuwste Tijd, die betrekking hebben op onderwerpen uit de Brabantse rechtsgeschiedenis. De dikke bundel van 322 bladzijden is goed verzorgd en uitgegeven bij Van Gorcum, prijs *f*53,50 (intekenaren *f*42,50).

***Holland rond 1840, aspecten van het dagelijks leven op het Hollandse platteland* is een bundel samengesteld ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van Noord- en Zuid-Holland. Het luxe uitgegeven boek (gebonden en ruim geïllustreerd) bestaat uit drie delen: 'Het dagelijks leven rond 1840 in de binnenwaard', 'Wognum anno 1840' en 'Holland rond 1840'. De prijs bedraagt slechts *f*17,50 (exclusief verzendkosten) en is te bestellen bij de stichting Culturele Raad Noord-Holland, Nieuwe Gracht 7, Postbus 5348, 2000 GH Haarlem, tel. 023-319139.**

**Nederland bezit een Vlaggen Documentatie Centrum en van de hand van de oprichter hiervan, Derkwillem Visser, verscheen bij De Bataafsche Leeuw *De Nederlandse vlag in heden en verleden.* 'Waar komt onze vlag vandaan?' en 'Hoe staat het met het vlagprotocol?', deze vragen komen in dit zeer rijk geïllustreerde boekje aan de orde.
Naast de vlag van het Koninkrijk der Nederlanden komen ook de oudere prinsenvlaggen, de vlag van de Bataafsche Republiek en de vlaggen van de provincies e.d. aan de orde. Kortom een boek voor de liefhebber! Het boekje telt 96 bladzijden en kost *f*32,50.**

Bij uitgeverij Sara/Van Gennep is verschenen *Denken over sekse in de eerste feministische golf*, geschreven door Ulla Jansz. Het boek wordt als overzichtswerk gepresenteerd en is de handelseditie van een promotie-onderzoek. De centrale vraag van de studie is wat Nederlandse feministen in de periode 1860-1912 dachten over 'vrouwen' en 'vrouwelijkheid'. Welke betekenis moet aan het sekseverschil worden toegekend, moeten vrouwen gelijke rechten eisen vanwege de overeenkomsten met mannen of juist omdat ze zo anders zijn en daarom een geheel eigen bijdrage kunnen leveren? De prijs van de paperback is *f*48,50.

***Heilig Familieleven, verspreiding en waardering van de Historie van Sint Anna in de stedelijke cultuur in de Nederlanden en het Rijnland aan het begin van de moderne tijd* is de titel van het bij SUN uitgegeven proefschrift van de neerlandicus Ton Brandenbarg. Het betreft een onderzoek naar de voorbeeldwerking van Sint Anna, de moeder van Maria en grootmoeder van Christus op basis van laat-middeleeuwse teksten en voorstellingen. Het onderzoek is opgezet als een interdisciplinaire studie en behelst een speurtocht naar verklaringen van het succes van de annadevotie rond 1500. Het boek bevat zowel een personen- als een geografisch register. Prijs *f*39,50.**

Eveneens bij SUN verscheen *Zelfdoding in de Antieke Wereld* van Anton J.L. van Hooff. De auteur tracht de feitelijke methoden, de beweegredenen en de opvattingen over zelfdoding in de antieke wereld bloot te leggen. Hij doet dit op basis van 960 onderzochte gevallen die (als bijlage) niet alleen gerubriceerd zijn, maar eveneens voorzien zijn van een zeer gedetailleerd signalement. De prijs van het boek is *f*39,50, 350 pagina's.

Ter gelegenheid van het afscheid van Otto von der Gablentz als ambassadeur